

Максим Комарницький,
прокурор прокуратури
Жовтневого району
міста Луганська

УДК 343.3.7

Незаконне видобування корисних копалин загальнодержавного значення, вчинене загальнонебезпечним способом

Одним із основних засобів диференціації кримінальної відповідальності за незаконне видобування корисних копалин загальнодержавного значення (ч. 2 ст. 240 КК України) виступає система кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак, закріплених у частинах 3 і 4 ст. 240 КК України, чільне місце серед яких посідає така обставина, як вчинення цього злочину «загальнонебезпечним способом».

В українській кримінально-правовій літературі на зміст цієї ознаки та утворений нею кваліфікований вид незаконного видобування корисних копалин загальнодержавного значення звертали увагу такі науковці як В.І. Андрейцев, В.І. Антипов, П.С. Берзін, А.Б. Благої, С.Б. Гавриш, О.О. Дудоров, М.Й. Коржанський, В.К. Матвійчук, Н.В. Нетеса, С.І. Селецький, О.П. Шем'яков, А.М. Шульга, М.І. Хавронюк та деякі інші криміналісти. Поряд із цим значна частина проблем кримінальної відповідальності за незаконне видобування корисних копалин, вчинене загальнонебезпечним способом,

залишилися до кінця невирішеними.

Метою пропонованої статті є комплексний аналіз ознак загальнонебезпечності при вчиненні незаконного видобування корисних копалин загальнодержавного значення та визначення змісту злочину «незаконне видобування корисних копалин загальнодержавного значення, вчинене загальнонебезпечним способом».

Переходячи до безпосереднього аналізу ознак загальнонебезпечності при вчиненні незаконного видобування корисних копалин загальнодержавного значення слід відзначити, що наразі в узагальненому розумінні (тобто безвідносно до якогось конкретного складу злочину) цей спосіб учинення злочину використовується законодавцем лише в межах п. 12 ч. 1 ст. 67 КК України для характеристики однієї з обставин, яка обтяжує покарання, а як конкретний спосіб учинення того чи іншого злочину (рідше – як зміст діяння) – в межах 15 статей Особливої частини КК України (ч. 2 ст. 194, ч. 2 ст. 194-1, 195, ч. 3 ст. 239-1, ч. 4 ст. 240, ч. 1

ст. 245, ч. 2 ст. 252, ч. 2 ст. 270-1, ч. 2 ст. 292, ч. 2 ст. 347, ч. 1 ст. 350, ч. 2 ст. 352, ч. 2 ст. 378, ч. 2 ст. 399, ч. 2 ст. 411).

У зв'язку ж з тим, що загально-небезпечний спосіб конкретного злочину може містити певну специфіку, пов'язану зі змістом того чи іншого діяння, то вважаємо за доцільне при вирішенні загального питання про загальнонебезпечність способу вчинення злочину брати до уваги, перш за все, праці тих криміналістів, які досліджували цей спосіб у межах ст. 67 КК України.

Так, досліджуючи положення цієї статті А. А. Стрижевська стверджує, що при вчиненні злочину загально-небезпечним способом небезпека загрожує життю чи здоров'ю кількох осіб. Дана обставина може мати місце і тоді, коли вчинення злочину загрожує спричиненням значної матеріальної шкоди декільком фізичним або юридичним особам [1, с. 189]. Проаналізувавши позицію цієї криміналістки ми дійшли висновку, що з одного боку, в ній цілком правильно звернено увагу на те, що при загально-небезпечному способі вчинення злочину *небезпеці піддається не одна фізична чи юридична особа, а індивідуально невизначена кількість таких осіб*. Саме про це нам говорить перша частина слова «**загально**небезпечний», яке в цілому слід розуміти як «небезпечний для багатьох», або, якщо бути ще точнішим, «небезпечний крім потерпілого, ще й для інших осіб». Саме через це законодавець визнає такий спосіб учинення злочину обставиною, що завжди обтяжує покарання (п. 12 ч. 1 ст. 67 КК України), а в межах ч. 4 ст. 240 КК України – особливо кваліфікуючою ознакою.

З іншого боку, наведена вище позиція А.А. Стрижевської не повною мірою відбиває сутність загальнонебезпечного способу вчинення злочину та не розкриває його специфіки, адже виходить, ніби до злочинів, учинених загальнонебезпечним способом, слід відносити й умисне заподіяння шкоди здоров'ю кільком по-

терпілим, й умисне заподіяння смерті кільком особам, й умисне знищення чи пошкодження майна кількох конкретних фізичних чи юридичних осіб. Ми ж переконані, що наведеним вище прикладам злочинної поведінки не притаманний загальнонебезпечний характер, адже істотна шкода завдається виключно тим об'єктам посягання та тим потерпілим, які свідомо обирає сам винний (прямий умисел). Загальнонебезпечний же характер учинення того чи іншого діяння, на нашу думку, означає, що певна частина суспільно небезпечної поведінки та її наслідків винного охоплюється прямим умислом винного, а інша – лежить поза межами прямого умислу винного, однак при цьому все рівно створює реальну загрозу спричинення істотної шкоди таким саме чи іншим об'єктам кримінально-правової охорони.

Тому більш вдалою в цьому сенсі видається позиція С. Д. Шапченка на думку якого вчинення злочину загальнонебезпечним способом має місце тоді, коли поведінка винного, посягаючи на відповідну соціальну цінність, одночасно створює реальну небезпеку для життя або здоров'я кількох осіб або загрожує спричиненням істотної шкоди власності фізичних або юридичних осіб [2, с. 156].

Як бачимо, С. Д. Шапченко цілком справедливо акцентує увагу на тому, що при загальнонебезпечному способі вчинення злочину відбувається *одночасне* посягання як на ту *конкретну* соціальну цінність, якій винний бажає заподіяти шкоду (наприклад, право власності Петрова на будинок), так і на ті охоронювані кримінальним законом цінності, які винного так би мовити «не цікавлять» (наприклад, життя осіб, що знаходяться в цьому будинку).

Разом із тим погодитися з С. Д. Шапченком повною мірою в цьому питанні ми також не можемо, адже під загальнонебезпечністю такого способу він пропонує розуміти або «створення відповідним діянням ре-

льної небезпеки для життя або здоров'я кількох осіб», або «загрозу спричинення істотної шкоди власності фізичних або юридичних осіб». У зв'язку з цим постає питання про те, а чому автор (власне, як і переважна більшість інших дослідників цього питання) розглядає лише ці форми загальнонебезпечної поведінки винного? Невже це єдині прояви загальнонебезпечної діяння? А як тоді бути з такою поведінкою, яка створює реальну небезпеку іншим конституційним правам і свободам значної кількості фізичних чи юридичних осіб, законній господарській діяльності індивідуально невизначеної кількості суб'єктів господарювання (зокрема суб'єктів господарювання, що мають важливе народногосподарське чи оборонне значення), громадській безпеці, безпеці руху автомобільного, залізничного, водного, повітряного, трубопровідного чи інших видів транспорту, енергетичній безпеці, інформаційній безпеці, обороноздатності держави, її територіальній цілісності, довікллю, миру, безпеці людства тощо?

Намагаючись відповісти на це питання максимально лапідарно відзначимо таке:

По-перше, розуміння загальнонебезпечного способу лише як такого, що створює реальну небезпеку для життя або здоров'я кількох осіб чи загрозу спричинення істотної шкоди власності фізичних або юридичних осіб, обумовлене саме таким його трактуванням Пленумом ВСУ у низці його постанов радянського періоду та одній ППВСУ, прийнятій у 1992 році. Наприклад, у п. 3 ППВСУ «Про судову практику в справах про знищення та пошкодження державного чи колективного майна шляхом підпалу або внаслідок порушення встановле-

них законодавством вимог пожежної безпеки» від 02 липня 1976 року № 4 вищій судовий орган в системі судів загальної юрисдикції відзначав, що умисним знищенням або пошкодженням державного чи колективного майна шляхом підпалу (ч. 2 ст. 89 КК України 1960 року) є знищення або пошкодження такого майна вогнем, якщо при цьому існувала загроза життю та здоров'ю людей або заповдіння значних матеріальних збитків. Тому умисне знищення або пошкодження майна вогнем, яке не створювало загальної небезпеки (наприклад, спалення речі у печі), не може розглядатись як кваліфікований склад злочину і тягне відповідальність за ч. 1 ст. 89 КК України 1960 року [3]. Аналогічні міркування знаходимо й у абз. 6 п. 13 ППВСУ «Про застосування судами законодавства, що передбачає відповідальність за посягання на життя, здоров'я, гідність та власність суддів і працівників правоохоронних органів» від 26 червня 1992 року № 8 зазначено, що під іншим загальнонебезпечним способом знищення або пошкодження майна слід розуміти дії, небезпечні для життя і здоров'я людей, а також майна інших фізичних та юридичних осіб (наприклад, вибух, отруєння домашніх тварин та інше). Відповідальність за зазначені злочинні дії настає у випадку, коли винний передбачав, що він завдає чи може завдати фізичної шкоди людям, а так само може знищити або пошкодити майно інших фізичних чи юридичних осіб, крім потерпілого, на майно якого вчинено посягання, чи міг і повинен був це передбачити¹ (курсив і підкреслення наші – К.М.) [4]. При цьому слід відзначити, що обидві наведені вище ППВСУ наразі є чинними.

¹ Як бачимо, Пленум ВСУ не лише вельми вузько розуміє зміст «загальнонебезпечного» способу вчинення злочину, а й необґрунтовано використовує єднальні мовні конструкції «і», «а також», «та», що створює уявлення ніби для визнання того чи іншого способу вчинення злочину загальнонебезпечним потрібно, щоб відповідне діяння одночасно було небезпечним і для життя, і для здоров'я людей, і для майна інших фізичних осіб, і для майна інших юридичних осіб. Ми ж переконані, що останнє твердження позбавлене сенсу, а висновки суду в цій частині – термінологічної точності.

По-друге, якщо абстрагуватися від об'єктів кримінально-правової охорони, визначених КК України, то практично всі (але не всі!) загальнонебезпечні способи вчинення злочину можна звести до створення такими діяннями небезпеки для життя або здоров'я кількох осіб чи загрози спричинення істотної шкоди власності фізичних або юридичних осіб. Ось, наприклад, діяння яке спричинило перешкоди законній господарській діяльності індивідуально невизначеної кількості суб'єктів господарювання так чи інакше спричинить їм й матеріальні збитки. Діяння ж, яке створює небезпеку руху значної кількості транспорту, так само створює небезпеку й життю та здоров'ю значної кількості осіб, що керують цим транспортом або знаходяться в ньому як пасажирів.

Продовжуючи розгляд цього питання слід відзначити, що на думку В. С. Малишева, В. М. Бесчасного та Є. С. Назимка під вчиненням злочину загальнонебезпечним способом розуміється вчинення злочину такими способами, як вибух, підпал, зараження чи отруєння водоймищ, затоплення, використання автоматичних приладів, електричного току, газу тощо. Подібні злочини підвищують суспільну небезпеку діяння та особи злочинця, оскільки при цьому виникає загроза для багатьох об'єктів кримінально-правової охорони та настання тяжких наслідків [5, с. 168]. У цілому погоджуючись з такими міркуваннями щодо змісту розглядуваного способу вчинення злочину та конкретних його проявів, все ж таки хотілося б відзначити, що при вчиненні злочину загальнонебезпечним способом одночасна загроза може виникати й щодо одного й того ж об'єкта кримінально-правової охорони (наприклад, життя, здоров'я, право власності тощо), за умови, що конкретними носіями цих об'єктів кримінально-правової охорони є різні суб'єкти (наприклад, життя Іванова, з одного боку, та життя осіб, що знаходяться із ним в одному будинку, –

з іншого, якщо вбивство останнього відбувається шляхом підпалу чи вибуху цього будинку).

З позиції В. К. Грищука, під вчиненням злочину загальнонебезпечним способом розуміється будь-який спосіб вчинення злочину, внаслідок якого створюється небезпека життю чи здоров'ю багатьох людей, заподіяння шкоди багатьом матеріальним об'єктам тощо, зокрема: вибух, підпал, організація катастрофи, зараження чи отруєння водойм, затоплення, використання автоматичних пристроїв, поміщення у воду дроту високовольтної лінії електропередач чи інша форма використання електричного струму, використання газу тощо. Загальнонебезпечність, за переконанням цього криміналіста, визначається з урахуванням факту створення небезпеки для життя чи здоров'я громадян, властивостей майна, якому заподіюється шкода, засобів і знарядь, місця вчинення діяння тощо [6, с. 181]. Загалом такий підхід видається нам таким, що правильно відображає сутність загальнонебезпечного способу вчинення злочину, адже його автор дає чітко зрозуміти, що йдеться про створення небезпеки життю чи здоров'ю *багатьох людей* чи заподіяння шкоди *багатьом матеріальним об'єктам* (тобто йдеться про індивідуально невизначене колу носіїв відповідних цінностей), а також звертає увагу на те, що створення такої небезпеки є своєрідним «похідним» та, водночас, небажаними для винного наслідком. Єдине, що викликає зауваження, так це те, що В. К. Грищук (як і А. А. Стрижевська та С. Д. Шапченко) говорить про створення небезпеки лише життю чи здоров'ю багатьох людей та заподіяння шкоди багатьом матеріальним об'єктам, хоча й на відміну від останніх залишає цей перелік відкритим.

Загалом же, з нашої точки зору, найбільш вдалою та термінологічно виваженою у цьому питанні є позиція В. І. Тютюгіна, котрий звертає увагу на те, що загальнонебезпечний

спосіб вчинення злочину створює реальну небезпеку (загрозу) заподіяння шкоди (чи фактично її заподіює) не тільки безпосередньо обраному винним об'єкту посягання, а й іншим правоохоронюваним інтересам. Закон визнає обтяжливою обставиною сам спосіб вчинення злочину, тому фактичне (реальне) заподіяння шкоди іншим (крім об'єкта посягання) соціальним цінностям хоча й може мати місце, проте для визнання цієї обставини такою, що обтяжує покарання, не є обов'язковим [7, с. 263–264]. Зазначені міркування правильно відображають зміст загальнонебезпечного способу вчинення злочину та не звужують сферу «загальнонебезпечного» лише до створення небезпеки життю чи здоров'ю багатьох людей або заподіяння шкоди багатьом матеріальним об'єктам.

Підсумовуючи все вищевикладене щодо загального розуміння загальнонебезпечного способу вчинення злочину та екстраполюючи їх на приписи ст. 240 КК України, доходимо висновку, що незаконне видобування корисних копалин загальнодержавного значення, вчинене загальнонебезпечним способом, – *це така специфічна форма незаконного видобування корисних копалин загальнодержавного значення* (підпал, вибух, використання автоматичних пристроїв, небезпечні форми використання електричного струму, використання легкозаймистих або вибухових речовин (за відсутності факту підпалу чи вибуху), затоплення, обвал, забруднення тієї чи іншої місцевості небезпечними відходами, зараження чи отруєння водоймищ, руйнування або пошкодження об'єктів, що мають важливе народногосподарське чи оборонне значення, масове отруєння населення, поширення епідемій, епізоотій чи епіфітотій, організація тя-

жких технологічних аварій, екологічних чи інших катастроф використання хімічної, біологічної, ядерної чи іншої зброї масового знищення тощо), *за якої не лише заподіюється істотна шкода праву власності українського народу на корисні копалини загальнодержавного значення* (усвідомлені та бажані для винного суспільно небезпечні наслідки), *а й створюється реальна загроза заподіяння істотної шкоди (чи фактично заподіюється) тим цінностям індивідуально невизначеної кількості фізичних чи юридичних осіб* (життю чи здоров'ю багатьох осіб, праву власності або іншим конституційним правам і свободам значної кількості фізичних чи юридичних осіб, законній господарській діяльності індивідуально невизначеної кількості суб'єктів господарювання, громадській безпеці, безпеці руху транспорту, миру чи безпеці людства тощо), *які можуть постраждати (чи фактично страждають) від такого діяння опосередковано* (це ті суспільно небезпечні наслідки, настання яких для винного не є бажаним, вони не спрямовуються його метою¹).

Для того, щоб встановити, чи є обраний винним спосіб незаконного видобування корисних копалин загальнодержавного значення загальнонебезпечним чи ні, необхідно в кожному конкретному випадку враховувати місце, час, обстановку й інші обставини, що характеризують об'єктивну сторону конкретного злочину. У переважній більшості випадків загальнонебезпечність способу видобування корисних копалин загальнодержавного значення обумовлюється небезпекою такого видобування для життя та здоров'я громадян та їх майна.

Як правило, такі способи незаконного видобування корисних копалин загальнодержавного значення

¹ При цьому винний може їх як свідомо припускати (при непрямому умислі), так і взагалі не передбачати можливості настання відповідних наслідків (при злочинній самовпевненості чи злочинній недбалості).

мають значну вражаючу чи руйнівну силу. Проте, як слушно зазначає Н. В. Нетеса, для визнання способу загальнонебезпечним не достатньо лише застосування засобів, що мають значну вражаючу та руйнівну силу. Необхідно, щоб вони при цьому були здатні впливати на низку об'єктів і застосовувалися в обстановці, за якої

їх використання створює реальну можливість спричинення шкоди од-ночасно декільком об'єктам, зокрема, не тільки життю, здоров'ю або майну конкретної особи, а й життю і здо-ров'ю багатьох людей, майновим ін-тересам третіх осіб, докільню то-що [8, с. 165; 9, с. 231].

Список використаних джерел

1. *Науково-практичний* коментар до Кримінального кодексу України : у 2 томах – Т. 1 / [П. П. Андрушко, Т. М. Арсенюк, О. Ф. Бантишев та ін.] ; за заг ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка. – [3-тє вид. переробл. та допов.]. – К. : Алерта ; КНТ ; Цнтр учбової літератури, 2009. – 964 с.
2. *Уголовный* кодекс Украины. Научно-практический комментарий / [Ю. В. Александров, П. П. Андрушко, В. И. Антипов и др.] ; под ред. С. С. Яценко. – [3-е изд. исправл. и дополн.]. – К. : А.С.К., 2003. – 1088 с.
3. *Про* судову практику в справах про знищення та пошкодження державного чи колективного майна шляхом підпалу або внаслідок порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 02 липня 1976 року № 4 [Електронний ресурс] / Верховний Суд України // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. Законодавство України. – Режим дос-тупу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-76>.
4. *Про* застосування судами законодавства, що передбачає відповідальність за посягання на життя, здоров'я, гідність та власність суддів і працівників правоохоронних органів : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 червня 1992 року № 8 [Електронний ресурс] / Верховний Суд України // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. Законодавство України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-92>.
5. *Кримінальне* право України. Загальна частина (у схемах і таблицях) : навчальний посібник / уклад. В. С. Малишев, В. М. Бєсчасний, Є. С. Назимко ; Донецький юридичний інститут МВС України. – Донецьк : ВД «Кальміус», 2013. – 240 с.
6. *Науково-практичний* коментар Кримінального кодексу України / [А. М. Бойко, Л. П. Брич, В. К. Грищук та ін.] ; за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – [9-те вид., переробл. і допов.]. – К. : Юридична думка, 2012. – 1316 с.
7. *Кримінальний* кодекс України : науково-практичний коментар : у 2 томах / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін.] ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – [5-е вид., допов.]. – Х. : Право, 2013. – Т. 2 : Особлива частина / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.]. – 2013. – 1040 с.
8. *Нетеса Н. В.* Кримінальна відповідальність за порушення правил охорони або використання надр : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 «Кримінальне право та крими-нологія; кримінально-виконавче право» / Нетеса Наталія Володимирівна. – Х., 2012. – 233 с.
9. *Нетеса Н. В.* Кримінальна відповідальність за порушення правил охорони або використання надр / Н. В. Нетеса. – Х. : Право, 2013. – 304 с.

Комарницький М.В. Незаконне видобування корисних копалин загальнодержавного значення, вчинене загальнонебезпечним способом

Стаття присвячена комплексному аналізу ознак загальнонебезпечності при вчиненні незаконного видобування корисних копалин загальнодержавного значення та визначенню змісту злочину «незаконне видобування корисних копалин загальнодержавного значення, вчинене загальнонебезпечним способом».

Ключові слова: незаконне видобування корисних копалин, кримінальна відповідальність, склад злочину, кваліфікуюча ознака, загальнонебезпечний спосіб.

Комарницький М.В. Незаконная добыча полезных ископаемых общегосударственного значения, совершенная общеопасным способом

Статья посвящена комплексному анализу признаков общеопасности при совершении незаконной добычи полезных ископаемых общегосударственного значения и определению содержания преступления «незаконная добыча полезных ископаемых общегосударственного значения, совершенная общеопасным способом».

Ключевые слова: незаконная добыча полезных ископаемых, уголовная ответственность, состав преступления, квалифицирующий признак, общеопасный способ.

Komarnitsky M. Illegal extraction of minerals of national value committed by generally dangerous means

The article is dedicated to complex analyses of general danger features while committing illegal extraction of minerals of national value and defining the substance of crime «illegal extraction of minerals of national value committed by generally dangerous means».

Key words: illegal extraction of valuable minerals, criminal liability, crime set, qualification feature, generally dangerous means.